

HUQUQ SOHASIGA OID TERMINLARNING TASNIFI VA TAVSIFI

O'ZDJTU 1-kurs magistranti

Soyibova Dilafruz

Tel raqam: 99 514-10-70

E mail: d.n.soyibova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Termin tushunchasining mohiyati, yuridik termin tilshunoslikdagi ahamiyati va tasnifi yoritilgan. Huquq sohasiga oid terminlarning yasalish hususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: til, huquq, huquqiy jamiyat, huquqiy axborot, fuqarolik jamiyati, huquqiy tizim, sud, hokimyat, jinoyat.

So'nggi yillarda mamlakatimizda qabul qilinayotgan qonunlarning soni ko'payib borayotgani huquqiy terminologiyani yanada chuqurroq o'rganishni talab qilmoqda. Har qanday huquqiy hujjatlar qaror, farmon, farmoyish, qonun barchasi yuridik terminlar asosida hosil qilinadi. Shuningdek, huquqiy terminlarning ma'no mohiyatini to'g'ri anglash aholi orasida o'z haq-huquqlarini bilish va qonunni to'g'ri tadbiq etish uchun muhim ahamiyatga ega. Huquqiy terminlarni to'g'ri tarjima qilish ham xalqaro darajadagi ahamiyat kasb etadi.

Termin o'zi nima? U qanday xususiyatlarga ega, atama bilan terminning farqi degan savolga shu o'rinda oydinlik kiritib o'tsak. Termin so'ziga izohli lug'atda shunday ta'rif berilgan:

TERMIN [lot. terminus — chek, chegara] Fan, texnika, kasb - hunarning biror sohasiga xos muayyan bir tushunchaning aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi; atama. Terminlar bir ma'noli bo'lishi, emotsionallik, ekspressivlikka ega bo'lmasligi kabi belgilar bilan umumiste'moldagi so'zlardan farqlanadi. Ya'ni masalan, tibbiyotga oid terminlar: shprist, bint, tibbiyot paxtasi, nishtar, tampon, kardiogramma, UZD, MRT, EKG va boshqalar, tilshunoslikka oid: so'z turkumlari, ot, so'z birikmasi, modal, yordamchi so'zlar va h.k.

Sh.Ko'chimov termin haqida shunday fikr bildiradi: —Termin – ma'lum bir sohaga oid maxsus tushunchani anglatuvchi va mazmun jihatdan bir ma'noni ifodalovchi so'z (so'z birikmasi)dir. So'zlarning asosiy qismlariga nisbatan termin aniq bir ma'noli tushunchani ifodalashi bilan farq qiladi.

Shakl va ma'no munosabatiga ko'ra bir so'z bir nechta tushunchalarni (o't - olov, o't - harakat, o't - maysa singari) ifodalashi mumkin. Yoki aksincha, bir tushuncha bir nechta so'zlar orqali (osmon, ko'k, falak, samo, gardun kabi) atalishi mumkin. Lekin terminlarda bunday hodisalarga yo'l qo'yilmaydi. Ular faqat birgina ma'noni anglatadi va, aksincha, bir tushuncha faqat bir nom bilan yuritiladi. Masalan, advokat deyilganda maxsus yuridik diplomga ega bo'lgan va huquqni muhofaza qilish organlarida advokat lavozimida ishlaydigan rasmiy shaxs tushuniladi.

Shunga ko'ra u yuridik tilga qabul qilingan maxsus termindir. Vaholanki, tilimizda shunga yaqin ma'noni ifodalovchi himoyachi, qo'riqlovchi, muhofaza etuvchi kabi so'zlar ham mavjud bo'lib, ular advokat so'zining o'rnini bosa olmaydi. deb ta'kidlab o'tadi.

Haqiqatdan ham terminlar faqat birgina ma'noni anglatishi, tushuncha faqat bir nom bilan yuritilishi kerak. Bundan tashqari terminlarda uslubiy bo'yoqdorlik, ko'chma ma'noga ega bo'lgan so'zlar, metofara, metonimiya, sinekdoxa kabi ma'no ko'chish usullaridan holi bo'lishi kerak.

Quyidagi misolimiz O'zbekiston Respublikasi Konsitutsiyasi 4-moddasi bo'lib: "O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi".

Ko'rinib turibdiki, ushbu moddada rasmiy uslub belgilari yorqin namoyon bo'lgan bo'lib, unda hech qanday badiiylik, bo'yoqdorlik namunalari ko'rmaymiz. Matn o'ta aniqlik bilan sodda va tushunarli, mazmuniy ketma ketlikda va yuridik terminlardan unimli foydalangan holda tuzilgan. .

Sh. Ko'chimov ta'kidlab o'tganidek "...aytish mumkinki, barcha terminlar so'zdir, lekin hamma so'zlar ham termin bo'lavermaydi".

Yuridik terminlar ham aynan yuqoridagidek bir ma'noli bo'lishi, emotsionallik, ekspressivlikka ega bo'lmasligi kabi belgilar bilan umumiste'moldagi so'zlardan farqlanib turadi.

Yuridik terminga Sh. Ko'chimov: "Shunday qilib, yuridik termin – ma'lum bir yuridik tushunchaning tashqi ko'rinishi, nomlanishi bo'lib, mantiqiy jihatdan bir huquqiy ma'noni ifodalovchi va uslubiy jihatdan neytral bo'lgan so'z yoki so'zlar birikmasidir", – deb ta'rif bergan.

Yuridik atamalar - yuridik sohaga xos muayyan bir tushunchaning aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi; yuridiktexnikaning elementi bo'lib,

mazmuni davlatning normativ-huquqiy jihatlari yordamida aks ettiriladigan va mustahkamlanadigan davlat huquqiy tushunchalarining yozma ifodasidir.

Shunday qilib yuridik terminlar deyilganda sud, hokimiyat, jinoyat... kabi bir soʻzdan tarkib topgan terminlar tushiniladi, ammo yuridik terminlar qatorini ikki soʻzdan tarkib topgan, uch yoki toʻrt soʻzdan tarkib topgan terminlar ham egallaydi.

Bu yuridik terminlarni tuzilishiga koʻra tasniflash hisoblanib, Sh.Koʻchimov quyidagicha tasniflaydi: “Kuzatishlar shuni koʻrsatdiki, tuzilishi jihatidan oʻzbek yuridik terminlari bir, ikki, uch, baʼzan toʻrt va undan ortiq soʻzlardan tashkil topadi. Masalan:

1. Ikki soʻzdan tashkil topgan terminlar: jinoyat kodeksi, Oliy sud, qonun ijodkorligi, oliy jazo, maʼmuriy ishlar, jinoiy jazo kabilar.

2. Uch soʻzdan tashkil topgan terminlar: ozodlikdan mahrum etish, jinoyat-qidiruv boʻlimi, sudning boshqaruv majlisi, qonun chiqaruvchi organ kabilar.

3. Toʻrtta soʻzdan tashkil topgan terminlar: dastlabki huquqiy holatni tiklash (restitutsiya), tibbiy xarakterdagi majburlov choralari kabilar.

4. Beshta soʻzdan tashkil topgan terminlar: ikki yoki undan ortiq sudlangan shaxs (retsdivist), hokimiyat va xizmat vakolatlaridan chetga chiqish kabilar.

Yuridik terminlarining asosiy qismini bir va ikkita soʻzdan tuzilgan terminlar tashkil qiladi. Uch va undan ortiq soʻzlardan tashkil topgan terminlar juda kamdan kam uchraydi.

G.Gʻulomova esa tuzulishiga koʻra yuridik terminlarni sodda va murakkab turlarga boʻlgan,

Biz yuqoridagi maʼlumotlarga tayangam holda:

- 1) Bir komponentli yuridik terminlar;
- 2) Ikki komponentli yuridik terminlar;
- 3) Koʻp komponentli yuridik terminlar, kabi tasniflab olamiz.

Bir komponentli yuridik terminlar. Birgina soʻzdan iborat yuridik terminlar hisoblanadi. Masalan, qoida, ariza, qaror, belgilash, undirish, apillyatsiya, kassatsiya, dublikat, shikoyat...

Ikki komponentli yuridik terminlar. Ikki soʻzdan tashkil topgan yuridik terminlar hisoblanadi. G.Gʻulomova ishlarida ikki komponentli yuridik terminlar ikki xil andozada hosil qilinishini va ular 1. Ot+ot va 2. Sifat +ot koʻrinishida boʻlishi koʻrstib oʻtilgan.

Masalan, davlat boji, qonunchilik hujjatlari, xalqaro shartnoma, mansabdor shaxs, majburiy toʻlov, konsul yigʻini...

Ko'p komponentli yuridik terminlar. Bunday terminlar qatoriga uch komponentli, to'rt komponentli, besh va undan ortiq komponentli terminlar kiradi.

Masalan, **uch komponentli terminlar:** davlat boshqaruv organi, ma'muriy huquqiy faoliyat, nazorat tartibidagi shikoyat, hal qiluv qarori, majburiy ijro etish, chet davlat sudi, yakka tartibdagi tadbirkorlik, davlat ro'yxatidan o'tkazish...

To'rt komponentli terminlar: nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar, yuridik ahamiyatga molik ishlar, harakatlar uchun vakolatli muassasalar, fuqarolik ishi bo'yicha sudlar, alohida tartibda yuritiladigan ishlar, chet davlat hokimlik sudi...

Besh va undan ortiq komponentli terminlar: fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi, ish yuritishni tugatish to'g'risidagi ajrim, davoni ko'rmasdan qoldirish to'g'risidagi ajrim, sud jarimalarini solish to'g'risidagi ajrim, idoraviy normativ-huquqiy hujjat, mustaqil talablar bilan arz qiluvchi... kabilar.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, terminlarga ta'rif berilganda, asosan, so'z yoki so'z birikmasi deyilgan edi. Ko'p komponentlilik salbiy hodisa hisoblanadi, ammo ma'lum bir yuridik tushunchani to'liq anglatish uchun aynan shunday hodisaga yo'l qo'yilmoqda.

Masalan, sud va fuqarolik ishi bo'yicha sud terminlarini izohlariga e'tibor bersak.

“Sud- muayyan davlat qonuni bilan mustahkamlangan protsessual tartibda jinoiy fuqarolik, ma'muriy va b. toifadagi ishlarni ko'rib chiqish va hal etishni amalga oshiruvchi davlat organi” hisoblanadi. Bu termin umumiy sud tushunchasini bersa, fuqarolik ishi bo'yicha sud termini xususiylik, ya'ni sudning bir turi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu termini fuqarolik ishi termini bilan bog'lagan holda quyidagicha izohlaymiz.

Fuqarolik ishi bo'yicha sud – fuqarolar va yuridik shaxslarning qonun bilan himoya qilinadigan huquq va ta'luqli subyektiv fuqarolik huquqlari haqidagi nizoni hal qilishga qaratilgan ishlarni ko'rib chiqadigan sud.

Bu ikkala termin o'zining, avvalo, tuzilishi jihatidan, so'ngra umumiylik-xususiylik masalasi bilan bir-biridan farq qilib turibdi. Sud termini umumiy ma'nodagi sudlar tushunchasini berib, izohida turlari keltirib o'tilayabdi. Ikkinchi terminimizda esa xususiylik bo'lib faqatgina fuqarolik ishlari bilan bog'liq bo'lgan sud ma'nosini anglatmoqda. Shu sababdan ham aynan ko'p komponentli terminlardan foydalanilishiga yo'l qo'yilmoqda.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, yuridik terminlar qatorini asosan bir yoki ikki komponentli terminlar tashkil etadi. Ko'p komponentli terminlarning tarkibiy qismi

ham aynan ana shu terminlardan iborat bo'lib, tushunarsiz, izohga muhtojlik holatlari ko'p komponentli terminlarning yuzaga kelishiga omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, Sh. Ko'chimov terminlarni ishlatish sohasiga ko'ra:

1. Umumyuridik terminlar;
2. Konsitutsiyaviy huquq terminlari;
3. Ma'muriy huquq terminlari;
4. Fuqarolik huquqi terminlari;
5. Jinoyat huquqi terminlari;
6. Yer huquqi terminlari;
7. Agrar huquq terminlari;
8. Mehnat huquqi terminlari;
9. Ijtimoiy – taminot huquqi terminlari;
10. Ekalogik huquq terminlari;
11. Moliyaviy huquq terminlari;
12. Fuqarolik protsissual-huquqi terminlari;
13. Jinoyat-protsissual huquqi terminlari;
14. Xalqaro huquq terminlari kabi mazmuniy guruhlarga bo'lib tasniflaydi.

Yuridik terminlarni G.G'ulomova quyidagicha tasniflaydi:

I. Yuridik terminlar tarkibida shaxslarni anglatuvchi qator lug'aviy birliklar mavjud. Bu mavzuiy guruhni, o'z navbatida, kichikroq guruhlarga ajratish mumkin; 1) yurisprudentsiya sohasida ish yurituvchi shaxslarni ifodalovchi terminlar: 2) jazolanuvchi, qonunga xilof ish qiluvchi shaxslarni anglatuvchi terminlar.

- II. «Jinoyat turlari»ni anglatuvchi terminlar;
- III. «Jinoiy ishni ko'rish harakatlari» tushunchasini anglatuvchi terminlar;
- IV. «Sudlov organlari» tushunchasini anglatuvchi terminlar;
- V. «Jazo joylari» tushunchasini ifodalovchi terminlar;
- VI. «Yuridik hujjatlar» tushunchasini anglatuvchi terminlar;
- VII. «Sud hukmi» tushunchasini ifodalovchi terminlar.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tasniflash masalasi hali ham yuridik terminalogiyaning muammoli vaziyatlardan biri hisoblanadi. Aniqlik kiritishga harakat qilib ko'rildi. Bundan tashqari yuridik terminlarning tuzilishiga ko'ra tashnifi ham biroz og'riqli nuqtamiz. Hali hanuz bu ikkala muammo o'z yechimini topgani

yo'q. Adabiyotlarda har xilliklar uchraydi. Bu muammoni yechish uchun biz ham o'z hissamizni qo'shishga ushbu maqolada oydinlik kiritishga harakat qilib ko'rdik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adaabiy tili. 2006.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 1 жилд - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 2 жилд - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 3 жилд - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 4 жилд - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 5 жилд - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.
7. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиёв А. ва бошқ. Ҳозирги ўзбек адабий тили: педагогика инситутлари филология факултети студентлари учун дарслик. - Т.: Ўқитувчи, 1980.
8. Қиличев Э. Ҳозирги ўзбек адабий тили: ўзбек филологияси бакалаври ихтисослиги учун қўлланма. Бухоро, 1999.
9. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2000.
10. Ўзбекистон юридик энциклопидияси. - Т.: Адолат.